НОВАЦІЇ У СУДОЧИНСТВІ ЗА СУДОВИМИ РЕФОРМАМИ ГЕНРІХА ІІ В ФЕОДАЛЬНІЙ АНГЛІЇ

ЛЕВЧУК Марія В'ячеславівна - кандидат юридичних наук, Навчально-Науковий Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кафедра теорії та історії права та держави

ORCID ID: 0000-0002-7372-7134

DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.23

Предметом статті є судові реформи Генріха ІІ у феодальній Англії, які вплинули на становлення англійського загального права. У статті проаналізовано ключові правові новації реформ, зокрема запровадження роз'їзних судів (justices in eyre), інституту присяжних, нових позовних форм (Assize of Novel Disseisin, Assize of Mort d'Ancestor, Assize of Darrein Presentment), а також стандартизацію процедур у судочинстві. Реформи були зумовлені потребою централізації влади, посиленням королівської юрисдикції, уніфікацією права та врегулюванням конфлікту між світською і церковною юрисдикцією. Особливу увагу приділено поступовому відходу від архаїчних методів доказування, таких як ордалії, на користь більш раціоналізованих процедур, що підвищили об'єктивність і прозорість судового процесу.

Ключові слова: Генріх ІІ, судові реформи, загальне право, роз'їзні суди, інститут присяжних, Assize of Novel Disseisin, Assize of Mort d'Ancestor, Assize of Darrein Presentment, конфлікт світської та церковної юрисдикції.

Судові реформи Генріха ІІ (1154–1189) стали одним із визначальних етапів розвитку англійського права та судочинства. Реформаторська діяльність короля сприяла формуванню правової системи, що пізніше отримала назву «загальне право» (Common Law). У той час, коли феодальні суди та права різнилися залежно від місцевих звичаїв і традицій, Генріх ІІ прагнув уніфікувати судочинство, створити ефективнішу та справедливішу судову систему. Його новації у судовому процесі стали основою для поступового переходу від децентралізованого феодального судочинства до централізованої королівської юстиції, яка охоплювала всю Англію. Дослідження цих реформ має важливе наукове і практичне значення, оскільки саме судові новації Генріха ІІ заклали основи англійського загального права (common law), створили умови для формування системи прецедентного права та принципу верховенства королівської юрисдикції. Аналіз цих нововведень сприяє кращому розумінню історичного розвитку права в Англії, а також має і практичну цінність для сучасних правознавців, оскільки дає змогу осмислити витоки таких фундаментальних інститутів, як суд присяжних, письмовий позов та загальне право, які продовжують відігравати ключову роль у правових системах багатьох країн.

Стан дослідження проблеми

Наукова проблема новацій у судочинстві, запроваджених Генріхом ІІ, привертала увагу дослідників протягом тривалого часу, адже саме ці реформи визначили унікальний шлях розвитку англійського загального права. Значну увагу дослідженню судових реформ Генріха ІІ приділив Фредерік Вільям Мейтленд [1, 2, 3], який одним із перших здійснив комплексний аналіз судових реформ у контексті формування англійського права. Мейтленд підкреслював значущість запровадження інституту присяжних та письмових позовів як інструмен-

тів, що демократизували судовий процес і забезпечили доступність правосуддя для широких верств населення.

Теми, пов'язані з судовими реформами Генріха II, досліджували й Джон Гадсон (John Hudson) [4], який вивчав процес формування англійського загального права, включаючи вплив судових реформ Генріха II на становлення правової системи Англії; Ральф Тернер (Ralph V. Turner) [5] який аналізував роль королівських судів і простежував розвиток центральної судової системи, розпочатої реформами Генріха II; а також Роберт Палмер (Robert C. Palmer), який акцентував увагу на ролі місцевих судів та з'ясовував їх взаємодію з королівськими судами після реформ Генріха II [6].

Праця «The Evolution of English Justice: Law, Politics and Society in the Fourteenth Century» авторства Ентоні Массона та Вільяма Ормрода [7] також дає цінні відомості щодо соціально-політичного контексту судових реформ і їхнього розвитку після правління Генріха II. Автори аналізують перетворення судової системи від феодальних до централізованих королівських структур і досліджують процес еволюції правових інститутів, які були започатковані реформами Генріха II. Хоча дослідження охоплює період XIV ст., воно важливе для розуміння довготривалого впливу реформ на структуру правосуддя та соціальні зміни в Англії.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є комплексний аналіз судових реформ Генріха II як ключового етапу в розвитку англійської правової системи та судочинства, що сприяли формуванню загального права (Common Law). Для досягнення цієї мети ставляться такі завдання: вивчити соціально-політичні передумови реформ та їх зв'язок із централізацією королівської влади; дослідити правові документи, такі як Кларендонська асиза, Нортгемптонська асиза та Кларендонські Конституції, з акцентом на їхній зміст та наслідки; проаналізувати інновації у судових процедурах, зокрема впровадження інституту присяжних, роз'їзних судів та нових форм позовів, таких як Assize of Novel Disseisin, Assize of Mort d'Ancestor і Darrein Presentment; оцінити вплив реформ на розвиток англійського загального права, а також їхній внесок у демократизацію судочинства та створення ефективної системи захисту прав.

Виклад основного матеріалу

У середині XII ст. Англія потребувала значних змін у судовій системі. Тогочасне судочинство було роздробленим і децентралізованим, багато питань вирішувалися у феодальних судах лордів або на основі місцевих звичаїв, що призводило до непередбачуваності та несправедливості у вирішенні правових конфліктів. Судова система, розділена між численними юрисдикціями, позбавляла королівську владу можливості ефективно контролювати правосуддя на всій території країни. Цей правовий хаос посилювався в умовах політичної нестабільності та соціальної напруги, що виникла після громадянської війни (1135–1154) між прихильниками Стефана Блуаського та імператриці Матильди, дочки Генріха I. Генріх II, який зайняв трон у 1154 р., прагнув зміцнити королівську владу і встановити більш централізовану та контрольовану систему правосуддя. Прагнення Генріха II до реформ було обумовлено кількома ключовими факторами:

1. Потреба в централізації влади після ослаблення королівської влади через громадянську війну та напівнезалежність феодалів підштовхувало Генріха II створити судову систему, яка б дозволила королю контролювати правосуддя на всій території королівства, забезпечуючи політичну стабільність і порядок.

2. Необхідність посилення ролі королівського суду, що виникла через множинність юрисдикцій у середньовічній Англії, де феодальні, церковні та місцеві суди обмежували вплив королівського правосуддя, що спонукало до розширення його повноважень і зменшення ролі місцевих феодальних судів.

3. Потреба у *встановленні єдиного права* та заміні чисельних локальних звичаїв більш уніфікованими правовими нормами, щоб створити загальне право, яке забезпечувало б однаковість у вирішенні правових конфліктів на всій території Англії.

4. Вирішення конфлікту між світською та церковною юрисдикцією, особливо щодо

суду над кліриками, що вимагало чіткого визначення підсудності справ та дозволило б зменшити напругу між королем і церквою.

5. Необхідність *обмеження феодального свавілля* для вільних селян і містян, які потребували захисту своїх прав та доступу до справедливого правосуддя, яке було б захищене королівською владою.

6. Необхідність *упорядкування земельних відносин* для запобігання конфліктам та забезпечення правової визначеності після громадянських воєн і хрестових походів, коли багато земельних ділянок залишалися без нагляду, що призводило до їх захоплення і оспорювання прав на спадщину.

Розуміння соціально-політичних і правових передумов реформ Генріха II є ключовим для аналізу документів, які стали інструментами реалізації цих змін і заклали основи для модернізації. Нововведення Генріха II, що стосувались суду і судочинства в Англії були закріплені в низці ключових правових актів, які стали основою нової судової системи і визначили напрямок розвитку англійського загального права на довгі століття вперед. Ці документи, зокрема, Кларендонські Конституції (1164 р.), Кларендонська (1166 р.) і Нортгемптонська (1176 р.) асизи запроваджували нові процедури і визначали повноваження королівського суду, змінюючи традиційні принципи феодального судочинства.

Кларендонська асиза (Assize of Clarendon) 1166 р. стала одним із перших і найважливіших актів судових реформ Генріха II, спрямованих на зміцнення королівської влади та покращення кримінального судочинства. Цей документ закріплював систему виїзних судів (eyre), які мали функціонувати по всій Англії, а судді, що призначалися королем, мали, відтак, відвідувати графства для здійснення судочинства на місцях, що дозволяло королю контролювати судовий процес на локальному рівні та підтримувати єдність судової практики у всьому королівстві. Цією асизою також вводився новий інститут присяжних, хоча деякі історики доводять, що система присяжних зародилася ще до цього акту [8]. Присяжні були відповідальними за обвинувачення злочинців: зокрема, 12 місцевих мешканців з графства та 4 з кожного міста збиралися для розгляду доказів і свідчень щодо підозрюваних у злочинах.

Нортгемптонська асиза (Assize of Northampton) 1176 р. продовжила і розвинула положення, закладені в Кларендонській асизі, посиливши королівську владу та розширила сферу застосування нових норм. Цей документ був прийнятий після періоду громадянських конфліктів і спрямовувався на зміцнення судового контролю короля над територією Англії. Даною асизою впроваджувалися більш суворі покарання для тих, хто вчиняв тяжкі злочини, такі як розбій, підпал та вбивство. Крім того, вона посилювала роль судів виїзної юрисдикції, забезпечуючи послідовне виконання королівських указів та створюючи єдині стандарти для судочинства. Разом з цим у асизі було приділено увагу й захисту майнових прав - було введено нову процедуру судового розгляду позовів, зокрема «assize of Mort d'Ancestor» та «assize of Novel Disseisin». Завдяки цим процедурам особи, які втратили право на землю через незаконні дії, могли звернутися до королівського суду за відновленням своїх прав, а ці позови стали важливим інструментом у захисті прав власності і розширили доступ до правосуддя для вільних людей.

З метою врегулювання конфлікту між королівською світською і церковною юрисдикціями, де Генріх II прагнув обмежити автономію церковних судів, що мали право судити духовенство, іноді навіть у справах, які стосувалися тяжких злочинів, були прийняті у 1164 р. Кларендонські Конституції. У них були закріплені положення, за якими всі справи про тяжкі кримінальні злочини, незалежно від статусу обвинувачених, підпадали під юрисдикцію королівського суду. Конституції зобов'язували кліриків, які вчиняли злочини, постати перед королівським судом для встановлення провини, після чого їх могли передати церковній владі для подальшого розгляду. Відтак, Кларендонські Конституції встановили верховенство королівського суду над церковною юрисдикцією у кримінальних справах, що сприяло зміцненню влади короля і підвищенню ефективності правосуддя.

Прийняття цих важливих актів призвело до істотних змін у судових процедурах

Англії XII ст. Основні новації стосувалися, *створення роз'їзних королівських судів, впровадження системи присяжних і запровадження нових видів позовів*.

Першою важливою процедурною новацією стало *запровадження системи роз'їзних королівських судів (eyre)*. Генріх II започаткував практику призначення королівських суддів, які періодично відвідували графства для розгляду кримінальних та цивільних справ. Це рішення було спрямоване на забезпечення контролю королівської влади над судочинством у регіонах та надання можливості жителям віддалених місцевостей звертатися до королівських судів без необхідності їхати до столиці. Роз'їзні судді (justices in eyre) подорожували містами та викликали 12 вільних людей для формування великого журі. Ці присяжні під присягою звітували про всі злочини, про які їм було відомо. Кларендонською асизою було визначено злочини, що підлягали розгляду королівського суду: вбивство, крадіжка, розбій або надання притулку чи приховування розбійників, вбивць або злодіїв. Згодом Нортгемптонська асиза додала до цього списку підпал, підробку та фальшування. Менші злочини не розглядалися у королівських судах, а саме серйозні правопорушення, пізніше віднесені до «фелонії», стали основним предметом розгляду цих судів.

Система роз'їзних судів забезпечувала більшу уніфікацію судової практики, оскільки судді привносили єдині правові стандарти, незалежні від місцевих звичаїв і практик. Судді також здійснювали нагляд за дотриманням королівських законів, що сприяло зміцненню королівської адміністрації та зменшенню впливу феодалів у місцевих судах.

Наступною з ключових новацій судових реформ Генріха II стало *впровадження інституту присяжних*, який поступово замінив традиційні способи доведення провини, такі як судові поєдинки та ордалії. Присяжні, обрані з місцевих мешканців, відповідали за пред'явлення обвинувачення на основі зібраних доказів і свідчень. Стаття 1 Кларендонської асизи встановлювала, що «…для збереження миру та підтримки справедливості… проводити розслідування в окремих графствах і в окремих сотнях через дванадцять більш законних (або повноправних) (lawful) чоловіків із сотні та через чотирьох із більш законних (повноправних) (lawful) чоловіків з кожного міста, під присягою, що вони будуть говорити правду: чи в їхній сотні, чи в їхньому містечку є хтось, хто… був звинувачений або підозрюваний як грабіжник, убивця чи злодій; або будь-який, хто дав притулок розбійникам, або вбивцям, або злодіям…» [9, с. 16]. Відтак, у кримінальних справах 12 присяжних із графства та 4 з кожного міста збиралися, щоб визначити, чи існують підстави для звинувачення, що дозволило зменшити суб'єктивність у судових процесах і посилити контроль над кримінальним правосуддям, яке раніше було під впливом місцевих феодалів. Використання присяжних стало кроком до демократизації судочинства: рішення ухвалювалися представниками громади, які були обізнані з обставинами місцевого життя. Це нововведення забезпечило об'єктивність судового розгляду та посилило надійність вердиктів, оскільки ухвалення рішення ґрунтувалося на свідченнях кількох осіб, а не одного судді або феодала. Запровадження таких процесуальних стандартів підвищило довіру до королівських судів та забезпечило прозорість судового процесу.

Нортгемптонська асиза, прийнята пізніше, сприяла оновленню форм судочинства і очищення його від архаїчних і застарілих процедур. Фактично, для обвинувачень, висунутих великим журі, була скасована стара система «компургації», за якої обвинувачений міг знайти свідків для підтвердження своєї невинуватості [10, с. 707-709]. Компургація, за якою обвинувачений міг виправдатися, склавши присягу разом із певною кількістю співприсяжників, які підтверджували його чесність, була визнана недостатньо ефективною для розгляду тяжких злочинів. Асиза встановлювала більш суворі процедури, які вимагали проходження обвинуваченими ордалії, зокрема випробування водою, для визначення їхньої вини чи невинуватості. Це рішення було обумовлене прагненням Генріха II посилити централізований контроль над судочинством і запровадити стандартизовані процедури, які унемож-

ливлювали б використання суб'єктивних і локальних методів доказування. У такий спосіб Нортгемптонська асиза позбавила обвинувачених права на виправдання через підтримку громади, переводячи акцент на більш об'єктивні та жорсткі методи перевірки вини.

Однак, незважаючи на нововведення, особливо у розгляді тяжких кримінальних справ, остаточним способом доведення провини чи невинуватості залишалась *ордалія*, зокрема випробування водою. Кларендонська асиза запровадила стандартизований підхід до використання ордалій у кримінальних справах. Вона передбачала, що підозрювані, обвинувачені великим журі у тяжких злочинах - таких як розбій, вбивство, крадіжка або приховування злочинців, - повинні пройти випробування водою: «…обвинувачений або підозрюваний як грабіжник, або вбивця, або злодій, або той, хто дав притулок їм… буде взятим і піде на випробування водою…» [9, с. 16]. Випробування вважалося способом Божого суду, результат якого був незаперечним доказом вини чи невинуватості обвинуваченого. У випадку, якщо випробування водою підтвердить невинуватість особи, їй має бути сплачено компенсацію у розмірі п'яти шилінгів. Це положення могло слугувати механізмом захисту від необґрунтованих звинувачень.

Нортгемптонська асиза розширила застосування ордалій і посилила покарання для тих, хто не проходив випробування, передбачаючи фізичне каліцтво, зокрема ампутацію кінцівок. Це було додатковим покаранням до раніше встановлених санкцій, зокрема вигнання або позбавлення майна. Засуджені втрачали руку або ногу залежно від злочину: рука символізувала засіб вчинення злочину, а нога - можливість повторення дій або втечу. Такі санкції були частиною загальної тенденції жорсткого підходу до кримінального правосуддя в середньовічній Англії. Вони підкреслювали силу королівської влади та її намір упорядкувати суспільство після хаосу громадянських війн.

Ордалії використовувалися не лише як метод встановлення істини, але й як інструмент соціального контролю. Кларендона і Нортгемптона асизи визначали, що навіть у разі успішного проходження ордалії обвинувачені могли бути вигнані з королівства: а якщо той, кого обвинувачують «…вийшов з випробування водою неушкодженим, проте нехай він покине королівство протягом сорока днів і майно своє забере з собою, зберігаючи права його сеньйорів, і залишить королівство, поки на те буде воля Лорда-Короля» [11, с. 20-21] Таким чином, судові випробування використовувалися для очищення громади від потенційно небезпечних осіб, незалежно від результату перевірки.

Попри збереження ордалій у судовій практиці, реформи Генріха II поступово зменшували їхнє значення, впроваджуючи нові методи розгляду справ, такі як присяжні. Однак до остаточного скасування ордалій у 1215 році їх застосування залишалося обов'язковою процедурою у справах про тяжкі злочини.

Наступне нововведення стосувались *запровадження нових видів позовів* і було спрямоване на вирішення ключових проблем у регулюванні земельних відносин у феодальній Англії, що були джерелом багатьох конфліктів. Хрестові походи змусили багатьох феодалів покинути свої маєтки на роки, залишивши землю без належного нагляду. Відсутність центрального реєстру власності доповнювала невизначеність прав на феоди. Це призвело до конфліктів, коли власники повернулися або ж помирали далеко від дому, залишаючи спадщину невизначеною. Після громадянської війни між королем Стефаном та імператором Матильдою, відомої як «Анархія», ситуація ще більше ускладнилася. Криза місцевої влади спричинила зростання злочинності, а переділ земель під час війни породив нові земельні конфлікти. Генріх II прагнув створити чіткий механізм, який дозволив вирішувати такі спори без участі місцевих феодальних судів, які часто ухвалювали упереджені рішення. Тому в ході судових реформ було передбачено впровадження нових позовних форм, які зробили судовий процес більш структурованим і доступним. Зокрема, було запроваджено два типи позовів - *«Позов про незаконне позбавлення володіння» («Assize of Novel Disseisin»)* та *«Позов про спадщину» («Assize of Mort d'Ancestor»)*, що надали можливість

швидко та ефективно оскаржувати незаконні дії по відношенню земельної власності [12, с. 76-81]. Моделі цих позовів базувалися на канонічному праві, яке пропонувало більш раціоналізовані правові механізми.

Однією з ключових новацій судових реформ Генріха II стала *Assize of Novel Disseisin* - позов про незаконне позбавлення володіння, який був запроваджений у рамках реформи земельних відносин і був спрямований на захист права власності, який дозволяв особам звертатися зі спірними справами про володіння до королівських судів. Якщо особа незаконно позбавлялася володіння своєю землею, вона могла подати позов до королівського суду, щоб повернути собі майно. Для вирішення спірних питань королівський шериф скликав «12 повноправних людей» місцевості, які на основі свого знання вирішували, кому належить спірна власність. Це стало революційним кроком, оскільки раніше подібні спори вирішувалися переважно в судах феодалів, які часто ухвалювали рішення на користь місцевих магнатів.

«Assize of Novel Disseisin» зосереджувався виключно на питанні незаконного позбавлення володіння. Він не вирішував питання права власності, а лише відновлював володіння, якщо підтверджувалося, що позивача незаконно виселили чи позбавили права користування землею. Факт незаконного позбавлення встановлювався через розслідування за участю 12 присяжних, які діяли як локальні свідки. У разі підтвердження незаконного позбавлення, володіння негайно поверталося позивачу, а питання права власності вирішувалося окремо [13, с. 339-340].

Позов мав низку переваг, які зробили його вкрай популярним: позов забезпечував швидкість розгляду справ, дозволяючи уникнути затримок і складних процедур, характерних для феодальних судів; завдяки стандартизованій формі королівських указів (writs), він був доступний для широкого кола землевласників; це робило позов ефективним інструментом швидкого відновлення справедливості та вирішення проблеми самовільного захоплення земель.

Assize of Mort d'Ancestor - позов про спадщину, став ще одним новаторським інструментом у рамках судових реформ Генріха II. Цей механізм забезпечував правовий захист спадкоємців, які були незаконно позбавлені права на володіння землею після смерті її попереднього власника та дозволяв спадкоємцям вимагати її повернення. Позов швидко набув популярності завдяки простоті, швидкості та доступності порівняно з феодальним правосуддям [14, с. 282].

Його метою було вирішення спорів про спадщину в королівських судах, де рішення ухвалювали присяжні на основі своїх знань. Позов подавався у королівський суд, а процес мав наступні етапи: позивач звертався до королівського суду із заявою про позбавлення володіння спадщиною; королівський суд видавав приватний наказ (writ), яким вимагалося розслідування справи; присяжні встановлювали, чи був позивач законним спадкоємцем, чи він мав право на землю після смерті попереднього власника[15]. Процедура дозволяла зменшити залежність від феодальних судів і забезпечувала неупереджений розгляд справ. При встановленні факту порушення прав спадкоємця 12 присяжних з місцевої громади підтверджували законність вимог, після чого земельна ділянка поверталася позивачу.

Ще одним важливим позовом, запровадженим в ході реформ Генріха II був *«Позов про останнє представлення» - «Darrein Presentment»*. За цим позовом розглядались спори щодо права представлення духовних осіб до парафіяльних церков, яке було важливим як для феодальних лордів, так і для місцевої громади. Запровадження цього виду позову стало відповіддю на часті конфлікти між світськими та духовними особами, які виникали через відсутність чіткої системи регулювання церковних прав.

У період феодальної децентралізації право призначати священників до парафій, відоме як право патронату (advowson), було важливим привілеєм, оскільки парафіяльні церкви мали не лише релігійні функції, але й часто управляли значними земельними ресурсами та прибутками. Право патронату часто ставало об'єктом суперечок між різними зацікавленими сторонами, зокрема лордами, королем і представниками церкви. Внаслідок нечітких процедур ці спори мо-

гли затягуватися на роки, що підривало стабільність як церковної, так і світської влади. Генріх II, прагнучи централізувати правосуддя і зменшити хаос у церковних справах, запровадив Assize of Darrein Presentment [16, с. 560]. Вона була частиною так званих «малих асиз», які спрощували процес вирішення спорів і передавали розгляд справ до королівських судів, підсилюючи авторитет королівської влади.

Assize of Darrein Presentment фокусувалася на питаннях, хто мав право на останнє представлення священника до парафіяльної церкви. Позов мав встановити, хто з позивачів здійснював це право останнім перед виникненням спору [16, с. 589]. Розгляд здійснювався в королівському суді за участю присяжних, які вирішували спір на основі свідчень про фактичний стан речей. Процес мав аналогічні стадії, як і в «Позові про спадщину», де присяжні, сформовані з місцевих осіб, встановлювали, хто з сторін останнім здійснював право представлення, а у разі підтвердження факту порушення права, позивачу відновлювалося його право патронату. Цей позов вирішував виключно питання останнього факту представлення, залишаючи питання довгострокового права патронату для окремого розгляду.

Assize of Darrein Presentment мав важливе значення для впорядкування суперечок між світською і духовною владою, забезпечуючи швидше і менш конфліктне вирішення спорів про право патронату. Він сприяв стабільності у церковних справах, що позитивно впливало на функціонування парафій, і водночас посилював вплив королівських судів, сприяючи централізації юрисдикції.

Ще однією складовою реформ Генріха II стало *усунення суперечностей між світською і церковною юрисдикцією*. Кларендонські конституції 1164 р. стали спробою обмежити церковні привілеї, владу церковних судів і обсяг папської влади в Англії. Вони встановили чіткі правила, які регулювали відносини між світською та церковною юрисдикцією. Основною проблемою була претензія Церкви на право самостійно судити клірикі, навіть у справах про тяжкі злочини, що значно обмежувало вплив королівської влади. Конституції окреслили низку ключових принципів, які сприяли врегулюванню цих суперечок.

Одним із головних положень було встановлення, що клірики, обвинувачені у тяжких злочинах, спочатку повинні були постати перед королівським судом, який мав визначати провину. Лише після цього справа могла передаватися до церковного суду для призначення покарання. Це обмежило практику, коли церковна юрисдикція допомагала уникнути «світського» контролю. Це також вирішувало проблему клірикіів-злочинців, яких церковні суди, маючи заборону на «проливання крові», часто карали м'якше, наприклад, лише позбавляючи сану. Тому, було розроблено досить складний механізм: спочатку справа розглядалася в королівському суді, де пред'являлось обвинувачення; якщо обвинувачений належав до духовенства, її передавали до церковного суду, але за обов'язкової присутності представника королівського суду; у разі визнання обвинуваченого винним, представник повертав його до королівського суду після позбавлення сану, де його розглядали як звичайного злочинця і призначали відповідне покарання (тут за тяжкі злочини, якот убивство, застосовувалися каліцтва або страта).

Ще одним принципом стало обмеження судових апеляцій до Папи Римського: «Щодо апеляцій, якщо вони виникають, то від архідиякона вони переходять до єпископа, від єпископа до архієпископа. І якщо архієпископу не вдасться відновити справедливість, вони повинні нарешті надійти до лорда-короля, щоб за його наказом суперечка була остаточно вирішена в курії архієпископа так, щоб вона не продовжувалась далі без згоди лорда-короля» [17, с. 14] - як бачимо, клірики не могли звертатися до Папи без попередньої згоди короля, що зменшувало зовнішній вплив на внутрішні справи Англії.

Крім того, у сфері майнових відносин конституції закріплювали, що суперечки щодо церковної власності, зокрема земельних питань, вирішуватимуться у світських судах, підкреслюючи пріоритет королівської юрисдикції. Зазначені заходи мали на меті зміцнення королівської влади, обмеження

автономії церковної юрисдикції та забезпечення централізації судової системи. Попри значний опір з боку Церкви, Кларендонські конституції стали основою для формування балансу між світською та церковною владою в Англії, закладаючи фундамент для майбутніх реформ.

Відтак, судові реформи Генріха II стали ключовим етапом у становленні англійської правової системи, яка з часом еволюціонувала у загальне право (common law). Запроваджені новації мали значний вплив як на структуру судової системи, так і на забезпечення ефективного правосуддя в умовах феодального суспільства.

Проведений аналіз дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Реформи Генріха II сприяли ліквідації правового хаосу, характерного для періоду децентралізованої судової влади. Завдяки впровадженню роз'їзних судів (justices in eyre), королівські судді отримали можливість контролювати судочинство навіть у віддалених регіонах країни. Це забезпечило єдність судової практики, сприяло уніфікації правових норм та процедур, посилило роль королівської адміністрації у системі правосуддя, зменшило залежність правосуддя від місцевих феодалів.

2. Впровадження інституту присяжних забезпечило більш об'єктивний розгляд кримінальних справ, зменшивши залежність від суб'єктивних рішень місцевих судів чи феодальних лордів. Суд присяжних став важливим інструментом демократизації правосуддя, де рішення щодо вини обвинуваченого приймали представники громади. Це значно посилило соціальну легітимність судових рішень, оскільки вони ґрунтувалися на думці людей, які були безпосередньо знайомі з обставинами справи та репутацією обвинуваченого.

3. Запровадження нових видів позовів, таких як Assize of Novel Disseisin та Assize of Mort d'Ancestor, створило ефективні механізми захисту земельних прав, забезпечуючи швидкий і неупереджений розгляд спорів у королівських судах. Вони дозволили стандартизувати підхід до вирішення земельних конфліктів, які були одними з найпоширеніших у феодальній Англії.

4. Здійснено кроки до розв'язання конфлікту між світською та церковною юрисдикцією. Прийняття Кларендонських Конституцій 1164 року стало важливим етапом у підпорядкуванні церковної юрисдикції королівській владі, дозволило визначити межі повноважень церковних і світських судів, зменшити вплив Церкви у кримінальних справах і зміцнити авторитет королівського суду. А введення нового виду Позову Assize of Darrein Presentment впорядкувало вирішення суперечок про право патронату, що було важливим кроком до стабілізації церковно-світських відносин і зміцнення впливу королівської влади на церковні справи.

5. Реформи сприяли поступовій відмові від архаїчних методів доказування. Хоча ордалії продовжували використовуватися як метод доведення провини, реформи Генріха II заклали основи для їх поступового витіснення більш раціональними формами судочинства, такими як розслідування присяжних.

Судові реформи Генріха II визначили напрямок розвитку англійського права на багато століть. Вони не лише впорядкували правосуддя, але й створили основу для централізації державної влади, обмежуючи вплив феодалів і Церкви. Нововведення в судовій системі, такі як виїзні суди, присяжні, нові позовні форми, забезпечили справедливість, прозорість і доступність правосуддя та заклали основу для створення англійського загального права.

Література

1. The History of English Law Before the Time of Edward I. F. Pollock, F. W. Maitland: Cambridge: Cambridge University Press, 1898. 2 volumes: vol 1: 1895 - 678 pp., vol 2: 1898. 691 p.

2. Maitland F. W. The Constitutional History of England, Cambridge University Press, 1908. 547 p.

3. Maitland F. W. Justice and Police. Published by Macmillan & Co, London, 1885. 176 p.

4. Hudson J. The Formation of the English Common Law: Law and Society in England from the Norman Conquest to Magna Carta.

(The Medieval World.) New York: Longman Press. 1996. 271 p.

5. Turner R.V. King and His Courts: Role of John and Henry III in the Administration of Justice, 1199-1240. 1969. 310 p.

6. Robert C. Palmer. The County Courts of Medieval England, 1150–1350. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1982. 360 p.

7. Musson A., Ormrod, W. M. The Evolution of English Justice: Law, Politics and Society in the Fourteenth Century. Macmillan, 1999. 249 p.

8. Hurnard N. The Jury of Presentation and Assize of Clarendon, (1941), English Historical Review vol. 56, no. 223, pp. 374-410.

9. Henderson, Ernest F. Select Historical Documents of the Middle Ages London: George Bell and Sons, 1905. 536 p.

10. Schwartz, Helene E. Demythologizing the Historic Role of the Grand Jury // The American Criminal Law Review. 1972. 10: 770 p.

11. Adams G. B. and Stephens H. M., Select Documents of English Constitutional History. 1901. 555 p.

12. Sources of English Constitutional History: A Selection of Documents from A.D. 600 to the Present. Stephenson C., Marcham F. G. 1937. 906 p.

13. Sayles G. O. The Medieval Foundations of England. London 1967. 510 p.

14. A New Dictionary of British History. Steinberg S. H. ed. London 1963. 436 p.

15. Final Concords of the County of Lincoln (Introduction: Original writs) 1244-1272, ed. C W Foster. Horncastle, 1920. British History Online https://www.british-history.ac.uk/lincoln-record-soc/vol2/xxxi-xxxvi

16. The Cambridge Medieval History. Tanner J. R.. Published by Cambridge University Press, 1926., Vol. V. 1050 p.

17. Henderson, Ernest F. Select Historical Documents of the Middle Ages London : George Bell and Sons, 1896. 542 p.

Levchuk M.V. **,**
mlevchuk@ukr.net

INNOVATIONS IN THE JUDICIAL PROCESS UNDER THE JUDICIAL REFORMS OF HENRY II IN FEUDAL ENGLAND

The subject of the article is the judicial reforms of Henry II in feudal England, which influenced the formation of English common law. The article analyzes the key legal innovations of the reforms, in particular the introduction of traveling courts (justices in eyre), the institution of the jury, new claim forms (Assize of Novel Disseisin, Assize of Mort d'Ancestor, Assize of Darrein Presentment), as well as the standardization of procedures in judicial proceedings. The reforms were due to the need to centralize power, strengthen royal jurisdiction, unify law and resolve the conflict between secular and ecclesiastical jurisdiction. Particular attention is paid to the gradual departure from archaic methods of proof, such as ordeals, in favor of more rationalized procedures that increased the objectivity and transparency of the judicial process.

Keywords: Henry II, judicial reforms, common law, itinerant courts, jury system, Assize of Novel Disseisin, Assize of Mort d'Ancestor, Assize of Darrein Presentment, conflict of secular and ecclesiastical jurisdiction.